

HÁY JÁNOS

„A »Háy János« egy kitalált név. E mögött a név mögött egy más név személy, esetleg csoport (párt vagy szakszervezet), bújik meg.” Ezzel a felütéssel indítja első kötetét a szerző, aki valóságos adatokat (születési idő és hely), tényeket (álnevét, hiszen eredeti neve Horváth János) közöl, hogy azokat azzal a mozzanattal rögvess az irodalom játékmezébe helyezze. Az írására jellemző formai és nyelvi leleményességnek köszönheti, hogy hirtelen a kritikusok kedvence lett, hiszen hangvétele együtt mozog a modern irodalmi törekvésekkel. Háy János azon kevés írók egyike, akik több műnemben is fontos alkotókká váltak: verseskötetekkel (*Gyalog megyek...* – 1989, *Vigyázat, humanisták* – 1990, *Valami nehezék, Istenek* – 1998, *Kotródalom el* – 2002), vers és prózai alkotások vegyítésével (*Welcome in Africa* – 1991, *Marlon és Marion* – 1993, *Holdak és napok* – 1995), két regénnyel (*Dzsigerdülen* – 1996, *Xanadu* – 1999), elbeszélésekkel, novellákkal (*Közötte apának és anyának...* – 2000, *A boggyógyümölcskertész fia* – 2003), illetve színdarabbal is óriási sikereket ért el (*A Gézaggyerek* – 2001, *A Hermer Ferike faterja* – 2002, *Senák* – 2003, *A Pityubácsi fia* – 2004). A sikerét bizonyítja a rengeteg díj (Móricz-, Sziveri-, NKA-, Alföld-, Füst-, József Attila- és a Soros-ösztöndíj) és a kedvező recepció, amely többségében örömmel, nagy lelkesedéssel fogadta a szerzőt.

„az irodalmi élet meg le van szarva”

A versekről

Mivel pályája verseskötettel indult 1989-ben (*Gyalog megyek hozzád a sétálóúton*), Háy János portréját célszerű költészetének ismertetésével kezdeni. Első kötete az 1976 óta írt műveit gyűjti össze, ezért ebben változó minőségű szövegekkel találkozhatunk: több csak formai játék, némelyik esetében viszont már rátalálhatunk a szerző későbbi hangvételére. Olvasás közben a versek minőségét tekintve elbizonytalanodunk a választás jogosságával kapcsolatosan, de egy interjúban Háy választ ad a kötetszerkezetet érintő kételyekre: „a kamaszkoromhoz kötődő szövegek azért kerültek bele, mert egyszerűen nem akartam, hogy az irodalmi közélet szervezze meg az én kötetemet. [...]”

Az én életem az én életem, az irodalmi élet meg le van szarva. Nekem az írásokat a magam sorsa szerint kellett rendbe raknom.” Korai költészetére a nyelvi játékoság és a formai próbálkozások kettőssége jellemző, hangvétele magányos, szomorú és (ön)ironikus, amely nyelvhasználatát is meghatározza. Ezt a hangvételt csak részben tartja folytathatónak a *Vigyázat, humanisták* című kötetében, amelyben intellektuálisabb, filozofikusabb hangon szólal meg, és tudatosan építi a kötetkompozíciót. A kötet legfontosabb szervezőeleme a két gondolkodó dialógusa, amely Háy belső vívódásait jeleníti meg az emberiség alapeszményeiről (szabadság, lét, gondolkodás stb.). Kérdésfeltevésének – miképpen lehetséges a versek által a környezetünket megismerni és elfogadni – a legfőbb eszköze a nyelv: „mint a kiejtett szó / semmisülünk meg / a nyelv az érintés / szobrává válik / (míg a kezeidet nézed / az ígét s a főneveket tanulmányozod)” (*mint a kiejtett szó*). A hangsúlyokat a korábbi formai próbálkozásokról egyre inkább a nyelvi megformálásra helyezi át. Eközben a Háyt leginkább foglalkoztató kérdéssé az egyén léte válik; pontosabban a különböző élethelyzeteknek nem a leíró jellege érdekes, hanem az annak kapcsán megismerhető személyiség és társas viszony. Az 1998-ban megjelent *Istenek* című verseskötet különleges létmódot ábrázol, az égi és a földi szféra találkozását, amelyben az emberek (családtagok) istenekként jelennek meg: „Nagyapa volt az igazi isten. / Prüszkölt egyet, s az égen / pöttyös lett minden. / [...] mert nem tudta még, / mire képes egy isten” (*Az igazi isten*). Az isteni családfa megrajzolása nagyon jó humorral, öniróniával és nyelvi leleményességgel történik, és a könnyed hangvétel sem zavaró. „Szeretem, / bár se szép, se jó, / de isten. / Szeretem, / holott nem csinál csodát, / se szőnyeget, se anyát. / Szeretem, / mert csak ő vihet engem / a túlra át.” (*Istennő*) A kedélyes, kellemes hangvételű kötet verseiben újból élénk lépnek a Háy által kedvelt témák: a szeretet és az elmúlás, azonban új kontextusaikban jelentéstartalmaik átformálódnak, „mert megnyugvás / – azt mondja – nincsen”.

A *Kotródalom el* kötetben, amely az 1998 és 2001 között írt verseket tartalmazza, a formai próbálkozások háttérbe szorulnak, és felerősödik a nyelvi játék Háy költészetében, mint erre a cikluson kívüli *Frau Wittgenstein* költemény címe is utal. A kiemelten kezelt vers rendkívül szűkszavúnak mondható, tizenöt pár soros töredékből áll csupán, ennek ellenére a kötet egyik legfontosabb és legszebb verse. A ciklusokban a korábban már megismert témakörök játszanak fon-

Háy János
Fotó: L. Simon László

tos szerepet, így a halál, a hideg, a magány, a nem-szeretet, a hiábavaló szeretet és az istenek. A költő egészen magányos életérzését jól reprezentálják a *Nyílik* („Nyílik az ajtó, / süt a nap, / csukom a szemem”), illetve a *Rossz* című költemények („Rossz – mondta, / és a porszívóra / gondoltam először, / holott az életem, / ami szintén volt, / ahogy a háztartási / gépek, és nem / működött”).

*Történet-romlás
Vers és próza határán*

Olvasva a szerző munkáit, kirajzolódik egy új típusú szövegmező, amely a vers és próza határán terül el: a narrátor a költeményeket egy elbeszélhető történetbe applikálja. Háy olyan, a hagyományokban már rögzült nagy témákat választ, mint a pusztulás, a szerelem és a török kor, amelyek esetében a narratíva sok esetben hatással van a műfajra is. Ezek a szövegek az elbeszélés nehézségeit hangsúlyozzák, hiszen a történetek elvesztik homogén szerkezetüket, így az olvasónak kell rekonstruálnia egy narratívát. A *Holdak és napok* egyik fele elbeszélésekből, a másik versekből áll. A kötetet egy kérdésfeltevés tartja össze, vagyis: van-e esély normális (emberi) életre a gyilkolás korában. A rövid elbeszélések a törökkor (holdak) díszletei között vizsgálják a kérdést, míg a költemények és a rajzok a mindennapok (na-

pok) szituációiban. A gyilkolás és az embertelenség tematizálódik a *Welcome in Africa* című szövegben is, amelyben a pusztulás idejében megjelenő antihősök játsszák a főszerepet. A kerettörténet úti- és vadásznapló-imitáció, amely egy Afrikába járványt megfékezni érkező európai férfi történetét beszéli el. A kötetben szereplő versek és dalok a szövegben megjelenő szereplők szólamai, mely szólamok egy lerombolt, erotikával és gyilkosságokkal átitatott történetet mesélnek el, miközben az elbeszélői hang kiemelten foglalkozik a nyelv pusztulásával („A jobb sarkával meg szétbassza / az egész nyelvet”, „Nehéz ezt nektek nyelvfilozófiai szinten / megmagyarázni”). Háy világlátásának egyik alpmotívuma köszön itt vissza: az érzelemmentes szét hullás. Az elbeszélői én lendületesen viszi előre a történetet, mesél, sztorizik, verset elemez, miközben az alkotó saját teremtet világát rombolja le vele. Ebben a kötetben bukkannak fel Háy magánmítoszának hősszerelmesei, *Marlon és Marion*, akiknek eredettörténetét is megírja a róluk elnevezett kötetben. A könyv különböző műnemek, hangnemek elegye, így versekből és rövid prózákból áll össze, amelynek okát Marlon is boncolgatja: „Az évek során nem álltak össze a velem történtek egy kerek regénnyé, ahol igenis szerepe van a mozzanatoknak, ahol éppen azért következnek be a dolgok, mert az előtte történtek megkívánják.” A kötetnek létezik elbeszélhető története, de nagyobb részt itt is az olvasó fantáziájára van bízva, hogyan rekonstruálja az eseményeket a narratív váz ismeretében. A szöveg előzménye Marlon és Marion eltűnése, amit az olvasónak a kötetben szereplő alakokkal együtt kell kinyomoznia a befogadás során. A kötet legfontosabb eleme, hogy a címszereplőket nem ismerjük meg, személyükről csak részinformációink vannak, viszont annál többet tudunk meg érzéseikről, így a marginális szereplők által jut előrébb a kutatásunk. A könyv végén található kronologikus táblázatban párhuzamosan olvashatjuk az emberiség és a szerelmesek történetét a neandervölgyiektől kezdődően. Ez, a szerző által előírt olvasási mód megforgatja a kötet struktúráját, keveri az idősíkokat, miközben a hősszerelmesek története végtelenné válik. Háy ezekben a szövegeiben, folyamatosan egy nagy elbeszélhető történetet igyekszik megírni (létezik-e örök szerelem, és vele a boldogság embertelen korunkban?), de a különböző műnemek segítségével arra mutat rá, hogy ez a próbálkozás lehetetlen. Ezért az általa felkínált narratívát az olvasás során konstruáljuk, ezért a művek nem lezártak, hanem továbbírhatóak, bennünk lakoznak.

*Az elbeszélés nehézségei
Prózájáról*

A 20. század prózája a hagyományos történetekkel és írásmódokkal játszik el, megkérdőjeleződik a nagy kulturális történetekbe vetett hit, amely a legfontosabb, identitást meghatározó tényező. Háy János is ezen áramlatba kapcsolódik bele írásaival, próbál elszakadni az irodalom vagy saját hagyományaitól, ezzel magyarázható elbeszélésköte tének roppant hosszú címe is: *Közötte apának és anyának, fölötte a mindenségnek*. A kötet műfajmegjelölése sem szokványos, hiszen a cím mellé biggyesztve azt olvashatjuk: *Kilenc történet*. Nem egy nagy hagyománnyal rendelkező, hanem inkább egy új és bizonytalan határu műfaj megjelölése ez. Miközben újítani szeretne, átmenetre van szüksége a szerzőnek, így a *Xanadub*ban már megismert narrációs technikát látjuk a kötet nagy részét kitevő *A völgyhíd* című kisregényben, amely egy modern kori szerelem történetét meséli el bibliai szövegkörnyezetbe helyezve.

Háy János prózájára leginkább a nagy történetek és műfajok új- rairása jellemző, amely minden esetben magával vonja a korábbi narratológiai eljárások felülírását is, így *A boggyósgyümölcskertész fia* című novelláskötetében a társadalomlélektani, pszichologizáló regényeket bontja darabjaira. A novellafüzérben, amely a nevelő- désregények már ismert sémái szerint önéletrajzi elbeszélésben író- dott, a gyermekkor naiv világszemléletében ismerhetjük meg a nar- rátort, aki a kötet végére eljut a felnőttkor kiábrándultságáig. A mű érdekessége, hogy nem tudni, ki tekint vissza életének ezekre az idő- szakaira, ezt az olvasóban keletkező bizonytalanságot erősítheti az elbeszélő azonosíthatósága a szerzővel, vagyis: ki beszél – tehetjük fel a kérdést –, az elbeszélt én vagy a visszatekintő én? Az önálló no- vellák olyannyira kapcsolódnak egymáshoz, hogy megrajzolhatják nekünk a boggyósgyümölcskertész fiának identitását, és eközben az elbeszélő érdekes korrajzot ad a 70-es, 80-as évekről. A lineárisan építkező szöveg *mesélni* akar, jó szándékkal, könnyű párbeszédre hívja olvasóját, hiszen erről a korról mindenkinek van emléke (valós vagy elbeszélt), így magunkra ismerhetünk a szövegek szándékosan pontatlanul megrajzolt narrátorában. A kötet feltűnően sokszor utal Háy életrajzából megismerhető eseményekre, de ez főleg azok szá- mára lehet érdekes, akik az autobiográfia nézőpontjából olvassák a szövegeket.

Prózapoétikájára leginkább a hagyományos elbeszélés megkérdőjelezése jellemző, amit a szövegalkotói konvenciók felülírásával végez el. A két vegyes műfajú kötet tematikai előzményei (*Holdak...*, *Marlon...*) után jelentette meg pályájának egyik legfontosabb munkáját, a *Dzsigerdilen* (*A szív gyönyörűsége*) című regényét, amely nagy népszerűséget hozott számára. A szöveg a kedvelt 19. századi regénytípust, a történelmi regény műfaját idézi fel. A történet a 17. század végén játszódik a törökök által uralt időkben, amikor mindenki a szív gyönyörűségét keresi, amely teljesen mást jelent a töröknek, mást a fiatal magyar vitézeknek és mást az árulónak. A fiatalok beleszeretnek a csodaszép Annába, aki eltűnik, így mindegyikük megfogadja, megtalálják életük értelmét, a lányt, ám ehhez más-más módszert választanak. A regény jól használja fel a műfaj követelte eszközöket, stílusokat, de tovább is játssza azokat, ezért a dzsigerdilent senki sem találja meg, hiszen nem is tudjuk pontosan, mit jelenthet ez a fogalom, a szövegben különböző interpretációkat kapunk róla. A könyv fülszövege érdekes kapaszkodót nyújt az olvasóknak, egy Jókai-idézetet, valamint egy, a regényre vonatkoztatható ironikus, önreflexív szerzői megjegyzést: „Van neki cselekménye, szerkezete, stílusa – van neki mindene. [...] Ez egy rendes regény.” A regény már ismert szövegeket idéz meg, így különböző Jókai-műveket, Gárdonyi *Egri csillagok* című regényét, Mátyás király-történeteket, valamint Háy saját írásait: a *Holdak és napokból* rövidebb, a *Marlon és Marionból* nagyobb részeket applikál be. Ennek következtében a *Dzsigerdilen* a szövegek hálójában alakítja újra a történelmi regény koncepcióját, s ezzel frissíti fel a műfajt.

Az *Istenek* című verseskötet – amelyet könnyedsége miatt ambivalens fogadott a kritika – jó felkészülésnek bizonyult Háy számára *Xanadu* (*Föld, víz, levegő*) című regényéhez, amely leegyszerűsítve néhány angyalról, egy velencei kereskedőről és egy piránói lányról szól. A 14. század tájékán egy velencei kereskedő gyűjtögeti felesége számára a vagyont, majd megpillant egy csodaszép piránói lányt, és szerelmes lesz, ezért megosztja köztük az évszakokat, hol itt, hol ott lakik (lásd Jókai), később mendemondákat hall a lányról, és ledöfi, majd „a véres tört a kőre hajította. Koppant a nyél, és pendült a penge. Rohant neki a víznek, neki a halálnak, hogy esetleg a lányt az egek peremén még beérje.” A történet fent vázolt szála mellett önálló elbeszélői szálként jelennek meg a különbözőképpen ábrázolt Úr és angyalai, akik a földi történeteket irányítják, kommentálják. Ennek a né-

zópontnak köszönhető, hogy a történeteket nem lehet komolyan venni, a lány meggyilkolása is kisszerű marad a háttérben lévő angyalok cselekedeteihez képest. Az elbeszélés könnyed hangvételi, ami főleg a metaforikus szövegalkotásában érhető tetten, amely az átlépést biztosítja a földi világból az égi szférába, és kiindulópontja számtalan apró mesének. A történetben a Teremtő, az angyalok, az emberek, az előszövegek, az intertextusok, mind-mind egy teremtett világ résztvevői, amelyen vígan uralkodik a szerző csodálatos mondataival, nyelvi megformálásával.

„az én kanaliz belőle engem”

Háy szövegalkotásának legfontosabb jellemzői a játék és az önreflexió. Különböző műveit figyelve látható, hogyan jutott el a formaitól a nyelvi játékosságig, amely nemcsak az adott műnemet és történetet kérdőjelezi meg, hanem a hagyományos olvasó–alkotó dialógust is. Egyfelől az író mint a műben jelentkező nyelvi jel folyamatosan a szövegmező részeként értelmeződik kiszólásaival, megjegyzéseivel, illetve önreflexióival, amelyekkel állandóan megkérdőjelezi a szerző személyét is. Az első verseskötetében megírt álnévtől a bogyósgyümölcskertész fiáig folyamatosan épít saját önéletrajzi elemeiből egy minden szövegét átfogó fiktív ént, aki nem magabiztos, mindentudó beszélő, hanem egy bizonytalan, rácsodálkozó tekintet, akinek elengedhetetlen szüksége van az olvasóra. Mondhatni, az ő tudatával történő találkozás során létrejövő diskurzusban jelenik meg az elbeszélői én, nélküle nem. Erre mutat rá a *Kotródom el* című költeményből idézett sor is: „két Én van, egy kreált és egy valódi, egymással játszanak”.

VALUSKA LÁSZLÓ